

MİRGANIYYE

BİBLİYOGRAFYA :

A. le Chatelier, *Les confréries musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 41-66; J. S. Trimmingham, *Islam in the Sudan*, Oxford 1965, s. 231-235; a.mlf., *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 114-118; J. O. Voll, *A History of the Khatmiyyah Tariqah in the Sudan* (doktora tezi, 1969), Harvard University; a.mlf., "Mahdis, Walis and New Men in the Sudan", *Scholars, Saints and Sufis: Muslim Religious Institutions in the Middle East since 1500* (ed. N. R. Keddie), London 1972, s. 367-384; G. R. Warburg, *Egypt and the Sudan*, London 1985, s. 13, 15, 136; N. Grandin, "Soudan, corn de l'Afrique et Afrique orientale", *Les orders mystiques dans l'Islam* (ed. A. Popovic - G. Vienstein), Paris 1985, s. 117-181, 187; a.mlf., "A propos des asânîd de la Naqshbandiyya dans les fondements de la Khatmiyya du Soudan oriental: Stratégies de pouvoir et relation maître / disciple", *Naqshbandis* (ed. M. Gaborieau v.d.ğr.), Istanbul-Paris 1990, s. 621-655; Mohammed Dhafer Jasim, *The Contribution of Sayed 'Ali Al-Mirghani, Leader of Khatmiyya to the Political Evolution of the Sudan: 1884-1968* (doktora tezi, 1988), University of Exeter; R. S. O'Fahey, *Enigmatic Saint: Ahmad Ibn Idris and the Idrisi Tradition*, London 1990, s. 142-153; *Eḍvâ' 'ale't-turuki's-şûfiyye fi'l-kârretî'l-İfrikîyye*, Kahire 1990, s. 143-149; Ali Sâlih Kerrâr, *et-Tarîkatü'l-İdrîsiyye fi's-Sûdân*, Beyrut 1411/1991, s. 45-51, 83-109, 113-120, 141-142; a.mlf., *The Sufi Brotherhoods in the Sudan*, London 1992, s. 64-72; M. İbrâhîm Ebû Selîm, *Üdebâ' ve 'ulemâ' ve mü'errihûn fi târihi's-Sûdân*, Beyrut 1411/1991, s. 119-128; a.mlf., *Buḥûş fi târihi's-Sûdân*, Beyrut 1412/1992, s. 130-144, 160-189; C. Fluehr-Lobban v.d.ğr., *Historical Dictionary of the Sudan*, Metuchen-London 1992, s. 113, 141-143; Abdülmün'im el-Hifnî, *el-Mevsû'atü's-şûfiyye*, Kahire 1412/1992, s. 381-383; *Arabic Literature of Africa: The Writings of Eastern Sudanic Africa* (ed. J. O. Hunwick - R. S. O'Fahey), Leiden 1994, I, 178-227; M. Habîb el-Hîle, *et-Târiḥ ve'l-mü'errihûn bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 416-417; Ali Yûsuf Süleyman, *et-Ta'rîf li't-tarîkatü'l-Ĥatmiyyeti'l-Mirghaniyye (Râtîbü'l-Mirghani içinde)*, İbaskı yeri ve tarihi yok (Mektebetü'l-Kahire), s. 50-60; Ahmed M. Ahmed Celi, "Tâ'îfetü'l-Ĥatmiyye ve şîlatühâ bi't-tavâ'ifi'l-keâmîyyeti'l-uḥrâ", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXVI/4, İslâmâbâd 1991, s. 35-64; "Mirghaniyya", *EI²* (İng.), VII, 124-125.

ADEM YERİNDE

MÎRHÂND

(میرخواند)

Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând
b. Burhâniddîn Hâvendşâh b. Kemâlidîn
Mahmûd Herevî
(ö. 903/1498)

Timurlular devri tarihçisi.

Vefat ettiğinde altmış altı yaşında olduğuna göre 837'de (1433-34) ve muhtemelen Belh'te doğmuş olmalıdır. Buhara'dan Belh'e göç eden bir seyyid ailesine

mensuptur. Babası Seyyid Burhâneddin Hâvendşâh tahsil için geldiği Belh'e yerleştikten sonra Herat'a gidip Şeyh Bahâeddin Ömer'e intisap etti. Ali Şîr Nevâî'nin kendisinden takdirle söz ettiği Seyyid Burhâneddin seyhinin ölümü üzerine tekrar Belh'e döndü ve orada vefat etti. Üç oğlundan biri olan Mîrhând, ilk öğrenimini muhtemelen Belh'te gördükten sonra Herat'a gitti ve eğitimini burada tamamladı. Genç yaşta Ali Şîr Nevâî'nin dikkatini çekmeyi başardı. İnşâ sanatındaki mahareti ve tarihe karşı büyük merakına rağmen Mîrhând, gençliğini eğlence meclislerinde geçirdiğinden eser yazmaya vakit bulamamıştı. Nevâî'nin Herat'ta bulunan İhlâsiye Hankahı'nı kendisine tahsis etmesi üzerine *Ravzatü's-şafâ'* adlı eserini yazmaya başladı. Çalışmasını kısa zamanda tamamladığı bilindiğine ve 873'e (1469) kadar gelen olayları kapsayan V ve VI. ciltlerde, telif işini 899 (1494) yılı sonlarında sürdürmekte olduğuna dair bazı ifadeler kullandığına (V, 152; VI, 599) göre eseri ömrünün son yıllarında yazmış olmalıdır. VI. cildin hâtimeinde ağır hasta olduğunu ifade eden Mîrhând, 901'de (1496) Herat civarında ziyaret yeri olan Gâzergâh'ta inzivaya çekilip vaktini ibadetle geçirmeye başladı. Bir yıl sonra felç geçirdi ve Herat'a götürüldü. 2 Zilkade 903'te (22 Haziran 1498) veya 2 Receb 903'te (24 Şubat 1498) vefat etti ve Şeyh Bahâeddin Ömer'in türbesine defnedildi.

Mîrhând, Ali Şîr Nevâî'ye ithaf ettiği *Ravzatü's-şafâ' fi sîreti'l-enbiyâ' ve'l-mülûk ve'l-ḥulefâ'* adını taşıyan yedi ciltlik genel mahiyetteki tarih kitabı ile tanınmıştır. Eserin VII. cildi ölümünden sonra kızından torunu Hândmîr tarafından tamamlanmıştır. Müellif, I. ciltte tarihin faydaları ve eserinde kullandığı kaynakları zikrettikten sonra yaratılıştan başlayarak peygamberlerin hayatını ve İslâmiyet'ten önceki İran tarihini, II. ciltte Hz. Peygamber ve dört halife devirlerini, III. ciltte on iki imamı, Emevî ve Abbâsî halifelerini, IV. ciltte Selçuklular ve Hârizmşahlar gibi Abbâsîler'le çağdaş olan sülâleleri, V. ciltte Cengiz Han ve haleflerini, VI. ciltte Timur ve haleflerini anlatır. VII. cilt 929 (1523) yılında yazılmış olup burada Hüseyin Baykara, Bedüzzaman Mirza ve Özbek Hanı Şeybânî Han devirleri hakkında bilgi verilir; eser bir hâtime ile sona erer. Büyük şöhret kazanmasına, defalarca basılıp bazı kısımları çeşitli dillere çevrilmesine rağmen (Storey, I/1, s. 95 vd.) eser son iki cildi hariç tamamen

derleme niteliğindedir. İlk defa on cilt halinde Tahran'da taş baskısı yapılan kitabın (1270-1274 h.) en iyi neşri Abbas Perviz tarafından gerçekleştirilmiş (Tahran 1338 hş.), Abbas Zeryâb da eserin iki cilt halinde kısaltılmış şeklini yayımlamıştır (Tahran 1338 hş.).

Ravzatü's-şafâ''ın Sâsânîler (*Histoire des sassanides par Mirkhond*, Paris 1843), İran İsmâîlîleri (*Le jardin de la purété*, trc. M. Am. Jourdain, Paris 1813), Hârizmşahlar (*Histoire des sultans du Kharezm par Mirkhond*, trc. C. Defrémy, Paris 1842), Gurlular (*Histoire des sultans ghourides extraite de l'histoire universelle de Mirkhond*, trc. C. Defrémy, JA, II [1843], s. 167-200; III [1844], s. 258-291), Cengiz Han (*Vie de Djenghiz Khan, par Mirkhond*, ed. P. A. Jaubert, Paris 1841), Sâmânîler (*Histoire des samanides par Mirkhond*, trc. M. Defrémy, Paris 1845) hakkındaki bölümleri Fransızca'ya; Büveyhîler'le ilgili bölümü Almanca'ya (*Mirchonds Geschichte der Sultane aus dem Geschlechte Bujeh*, trc. F. Wilken, Berlin 1835); Me'mûn'un ölümü ve onunla ilgili hikâyeler (*Auctarium ad Chrestomathiam Suam Persicam*, trc. F. Wilken, Leipzig 1805), Tâhirîler (*Mirchondi Historia Thaheridarum*, trc. E. Mitscherlich, Göttingen 1814), Sâmânîler (*Mohammedis filii Chauendschahi vulgo Mirchondi Historia Samanidarum Persice*, trc. F. Wilken, Göttingen 1808) ve Gazneliler'e (*Mohammedis filii Chauendschahi vulgo Mirchondi Historia Gasnevidarum*, trc. F. Wilken, Berlin 1832) dair bölümleri Latince'ye; Atabegler'le ilgili kısmı İngilizce'ye (*The History of the Atabeks of Syria and Persia*, trc. W. H. Morloy, London 1848); Eşkânîyan'a ait bölümü İsveççe'ye (*Mirchonds berättelse am Askaniernas konungoätt i persien*, ed. C. J. Tornberg, Lund 1863) çevrilmiştir. E. Rehatsek de eseri İngilizce'ye tercüme etmiştir (*The Rauzat-us-Safa: Garden of Purity*, I-V, Delhi 1982). Eseri ilk defa Balatızâde Kemâlî Türkçe'ye tercüme etmeye başlamışsa da ancak I ve II. ciltlerini bitirebilmiştir, bu çeviri İstanbul'da basılmıştır (1338). III ve IV. ciltler Sadrazam Rüstem Paşa'nın emriyle Mustafa b. Hasan Şah adında bir kişi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (çeşitli yazmaları için bk. TCYK, s. 77 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mîrhând, *Ravzatü's-şafâ'*, V, 152; VI, 599; VII, 271; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, I-n; Ali Şîr Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâ'is* (trc. Hakîm Şah Kazvî-nî - M. Fahrî-yi Herâtî, nşr. Ali Asgar-i Hikmet), Tahran 1323 hş., s. 94, 270; Hândmîr, *Ḥabîbü's-*

siyer, IV, 105, 341-342; ayrıca bk. Celâleddin-i Humâyi'nin girişi, I, 32-35; a.mlf., *Faṣlî ez Hu-lâşatü'l-aḥbâr* (nşr. Gûyâ 'l'imâdî), Kabil 1345 hş., s. 34-36; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 87-96; Browne, *LHP*, III, 431; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 92-101; W. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, London 1928, I, 57-58; TCYK, s. 77-79; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rîf bi'l-mü'errihin fi 'ah-di'l-Mogol ve't-Türkmân*, Bağdad 1376/1957, I, 223-225; Abdülhüseyn-i Nevâî, *Ricâl-i Kitâb-ı Habîbü's-siyer*, Tahran 1324 hş., s. 183 vd.; Gulâmhüseyn Sadri Afşar, *Târîh der İrân*, Tahran 1345 hş., s. 151-153; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 519-523; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1993, IV, 340-341; Ca'fer Hamîdî, *Târîh-i Nigârân*, Tahran 1372 hş., s. 422-432; Sholen A. Quinn, "The Historiography of Safavid Prefaces", *Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society* (ed. Charles Melville), London 1996, s. 1-25; Hamîde Hüccetî, "Ravzâtü's-şafâ' fi sîreti'l-enbi-yâ' ve'l-mülûk ve'l-ḥulefâ", *DMT*, VI, 380-381; Tahsin Yazıcı, "Mîrhond", *İA*, VIII, 360-361; A. Beveridge – [Beatrice Forbes Manz], "Mîrkhand", *EP* (İng.), VII, 126-127.

İSMAİL AKA

MÎRHORD

(میر خورد)

Seyyid Muhammed b. Mübârek
b. Muhammed Alevî Kirmânî
(ö. 770/1368-69)

Çiştîye tarikatının tarihine dair
Siyerü'l-evliyâ' adlı
Farsça eserin müellifi.

Delhi'de doğdu. Ataları aslen Kirmanlıdır. Kirman'la Lahor arasında ticaretle uğraşan dedesi Seyyid Muhammed b. Mahmûd, Lahor yolu üzerindeki Ecûdehen'de (Adjodhan; bugün Pâk Pattan) Çiştî şeyhi Ferîdüddin Mes'ûd'a intisap etmiş, daha sonra da kıızıyla evlendiği amcası Ahmed Kirmânî'nin ısrarı üzerine buraya yerleşmişti. On sekiz yıl boyunca Ferîdüddin Mes'ûd'a hizmet eden Seyyid Muhammed, şeyhinin ölümünün ardından Delhi'ye gidip burada Çiştî şeyhlerinden Nizâmeddin Evliyâ'nın dostluğunu kazandı. Mîrhord'un babası Seyyid Mübârek de Çiştî şeyhlerinden Hâce Kutbüddin Mevdûd'un müridi idi.

Tasavvufî hayatın yaşandığı bir aile ortamında yetişen Mîrhord (Emîrhord) genç yaşta Nizâmeddin Evliyâ'ya intisap etti. Aynı yıllarda medreseye devam ederek iyi bir eğitim aldı. Mîr Hasan Dihlevî ve Ziyâeddin Berenî gibi şair ve âlimlerle kurduğu arkadaşlık ve dostluk Mîrhord'un şahsiyetinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Mîrhord, 727'de (1327) Sultan Muham-

med b. Tuğluk Şah tarafından bazı âlim ve şeyhlerle birlikte Devletâbâd'a sürgüne gönderildi. Birkaç yıl sonra Delhi'ye dönmesine izin verildiyse de bu sürgün Mîrhord'u derinden etkiledi. Sürgün dönüşü daha önce intisap etmekten kaçındığı Nizâmeddin Evliyâ'nın halifesi Şeyh Nûreddin'e intisap ederek içinde bulunduğu sıkıntılı halden kurtuldu. Bu olayın ardından muhtemelen Şeyh Nûreddin'e daha önceki davranışını affettirmek amacıyla *Siyerü'l-evliyâ' fi maḥabbeti'l-ḥak celle ve 'alâ* adlı eserini kaleme aldı. Mîrhord Delhi'de vefat etti.

Şeyh Nizâmeddin Evliyâ ve diğer Çiştîye tarikatı şeyhlerinin hayatını ele alan eserinde Mîrhord özellikle Nizâmeddin Evliyâ'nın hayatı, görüşleri ve kerametlerini müridlerin verdiği bilgiler ve kendi müşahedelerine göre ayrıntılı biçimde anlatmıştır. On bölümden meydana gelen kitap Çiştîye tarikatı hakkında yazılmış en önemli kaynak sayılmaktadır. Eser Delhi'deki sosyal hayatı yansıtmaya bakımdan da önemlidir. Müellifin uzun süre Delhi'de yaşamış olması buradaki ekonomik ve sosyal gerginlikler, dinî çekişmeler hakkında verdiği bilgilerin değerini daha da arttırmaktadır. *Siyerü'l-evliyâ'*, Sultan Muhammed b. Tuğluk'un mutasavvıflarla ilişkileri ve tarihçi Berenî'nin biyografisi hususunda da önemli bir kaynaktır. Mîrhord'un elli yaşlarında yazmaya başladığı eserini ne zaman bitirdiği bilinmemektedir. Bir nüshasının son bölümünde 790'da (1388) vefat eden Firûz Şah Tuğluk'a işaret edilmesinden hareketle kitabın bu tarihten sonra tamamlandığı söylenmiştir. Ancak müellifin ölüm tarihi dikkate alındığında bunun mümkün olmadığı ve bu bölümün esere sonradan eklenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Çirengî Lâl tarafından yayımlanan *Siyerü'l-evliyâ'* (Delhi 1302/1885), Gulâm Ahmed Beryân (Lahor 1923) ve İcâzülhak Kuddûsî (Lahor 1992) tarafından Urduca'ya çevrilmiştir. Hâce Gül Muhammed Ahmedpûri kitaba *Zikrû'l-aşfiyâ'* (*Tekmil-i Siyerü'l-evliyâ'*) adıyla bir tekmile yazmıştır (Delhi 1312).

BİBLİYOGRAFYA :

Emîrhord. *Siyerü'l-evliyâ'* (trc. İcâzülhak Kuddûsî), Lahor 1992, s. 29-47; Abdülhak ed-Dihlevî, *Aḥbârü'l-aḥyâr* (trc. Subhân Mahmûd – Muhammed Fâzıl), Delhi 1994, s. 210-211; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, III, 976; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 941-944; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhâtü'l-ḥavâṭır*, II, 138-139; Nefîsî, *Târîh-i Naẓm u Neẓr*, II, 759; M. Muzammil Haq, *Some Aspects of the Principal Sufi Orders in India*, Dhaka 1985, s. 24; Athar Abbas

Rizvi, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1986, I, 9-10, 158; A. Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları* (trc. Ergun Kocabıyık), İstanbul 2001, s. 346; K. A. Nizami, "Aḥmadpûri", *Etr.*, I, 666; a.mlf., "Amir Kord", a.e., I, 963.

RIZA KURTULUŞ

MİRÎ ARAZI

Osmanlı Devleti'nde
mülkiyeti devlete ait olup
tasarruf hakkı kullananlara
devredilmiş arazi.

Sözlükte "devlete-hazineye ait, hükümet malı" anlamına gelen mirî kelimesi, Osmanlı döneminde devlet hazinesi yanında devlete ait toprakları ve bu topraklardan alınan vergileri ifade eden bir kavram haline gelmiştir. Tarihî belgelerde devlete ait topraklar için "arâzî-i memleket" tabiri de geçmektedir. Mirî kelimesi Eyyûbî ve Memlûkler'de askerî görevliler için de kullanılmıştır. Osmanlılar'da mirî arazi kapsamına, fetih sırasında ele geçirilip mirî olarak reâyâyâ devredilen topraklarla, mirasçı bırakmadan vefat eden kimselere ait olup devlet hazinesine intikal eden, fetih esnasında hangi statüye bağlandığı bilinmeyen, sahibi belli olmayan araziler ve tarıma elverişli değilken devlet başkanının izniyle işlenerek tarıma kazandırılan topraklar girer. Bu tür arazinin çıplak mülkiyeti devlete aittir, reâyâyâ belirli esaslarla tasarruf / kullanım hakkı devredilmiştir. Devlet tahsis yaparken "tapu" veya "muaccele" denen peşin bir para alır. Bundan başka "müeccele" adı verilen, "hâsîlât hissesi, icâre-i zemîn, bedel-i öşür, mukâtaa" adlarıyla belli bir meblağın ödenmesi de söz konusudur. Harâc-ı mukâseme tabiri öşür vergisine tâbi ürünlerden alınan değişken, harâc-ı muvazzaf ise "çift akçesi" adıyla devlete her yıl ödenen maktû ödemeyi ifade eder.

İslâmîyet'ten önceki dönemde Arabistan'ın güneyinde arazilerin, vergilerini ödemek şartıyla kabile ileri gelenlerine, askerî hizmet karşılığı kumandanlara, savaşa elde edilen toprakların onları işleyecek köylülere verildiği bilinmektedir. Sâsânîler'de ve Bizans'ta da benzer uygulamalara rastlanır. Hz. Peygamber de kendi döneminde iktâ sistemi uygulamıştır (bk. İKTÂ). Mirî arazi sisteminin İslâm iktâ (İnalçık, I [1959], s. 29-46) veya Bizans "pronoia" sistemleriyle bir ilgisinin olup olmadığı tartışma konusudur. Bazı araş-